

Zuidelijk Afrika

KWARTAALBLAD OVER ZUIDELIJK AFRIKA
ZOMER 2003 JAARGANG 7 NR 2 € 5,50

Malawi: beperkte compensatie slachtoffers

Te weinig en te laat

ROBERT JAMIESON

Hoe staat het met de verwerking van het traumatische verleden in andere landen in de regio Zuidelijk Afrika? Het Zuid-Afrikaanse model vindt er geen navolging. De regeringsleiders zien het verleden liever niet onder ogen. Korte impressies uit Malawi, Zimbabwe en Angola.

De slachtoffers van de vroegere dictator Banda hebben recht op compensatie. Maar de daders van toen zijn de leiders van nu. Dus de waarheid blijft onder tafel.

Ergens in het begin van de jaren zeventig werd Waya Kansapa gearresteerd en gevangen gezet. Hij was op dat moment vijftien jaar en onderweg van school naar huis. Op school had hij net de examenuitslagen gehoord: hij mocht verder studeren. De wereld lag aan zijn voeten. Iedereen had hem verteld hoe belangrijk een goede opleiding is; de weg omhoog lag voor hem open.

Gedurende zijn hele gevangenschap heeft hij nooit een rechtszaal van binnen gezien. Negen-tien jaar bracht hij achter de tralies door, zonder goed te begrijpen voor welk vergrijp hij was

vastgezet. Wat hij wel wist, was dat hij niets had gedaan waarmee hij dit lot had verdiend.

Inmiddels ontvouwt zich het verhaal. Het lichaam van een leider in het dorp werd gevonden. De man was doodgestoken en lag achter een paar struiken. Hij had bepaalde dingen ontdekt – en de vergissing begaan te dreigen met opening van zaken. Op een of andere manier bestond er een link tussen zijn dood en deze onschuldige jongeman, wiens enige misdaad was dat hij het pad waar de moordenaars zich van het lijk hadden ontdaan, had gebruikt om naar school te gaan.

Wie naar zijn verhaal luistert, is ontzet over zo'n flagrante minachting voor iemands fundamentele rechten. Maar het gaat hier over een Malawi dat nog onder leiding stond van dictator Kamuzu Banda en de getrouwen van zijn partij MCP. Toen verdwenen wel vaker mensen. Deze leidersklike beschikte straffeloos over het leven van haar medeburgers.

Uiteindelijk verleende de nieuwe democratische regering in 1994 amnestie aan mensen die lange gevangenisstraffen uitzaten. Kansapa werd zonder een woord uitleg vrijgelaten. Hij heeft vervolgens advies ingewonnen hoe hij schadeloosstelling kon krijgen voor zijn wederrechtelijke aanhouding en zijn gevangenschap. Hij was zijn hele familie kwijt, had geen opleiding kunnen volgen en had geen vak geleerd waarmee hij in zijn levensonderhoud kon voorzien. Hij wist zich geen raad.

Nergens vond Kansapa hulp, totdat bij de grondwet van 1995 het Nationale Compensatie Tribunaal (NCT) werd ingesteld. Aanvragen voor compensatie mogen worden ingediend door mensen die wederrechtelijk gevangen hebben gezeten, gedwongen in ballingschap zijn gegaan, verwondingen hebben opgelopen, eigendommen zijn kwijtgeraakt of zakelijke schade hebben geleden en opleidingen of arbeidsinkomsten zijn misgelopen. In juni 1996 kreeg de eerste aanvrager een bedrag uitbetaald. Omdat het NCT afhankelijk is van overheidsgeld, konden alleen enkele betalingen worden gedaan aan politieke gevangenen die lid waren geworden van de regeringspartij. Donoren hielpen met technische kennis en met geld voor apparatuur, training en uitvoering. In het parlement werd in 1995 gesproken over de vraag of de MCP schadevergoeding moest betalen aan slachtoffers. Dat plan liet men vallen toen erop werd gewezen dat de oude MCP-leiders nu lid zijn van andere politieke partijen.

In 2001 vroeg het NCT aan alle slachtoffers hun aanvraag in te dienen vóór het eind van het jaar. Toen heeft ook Kansapa zijn aanvraag ingediend. Met hem dienden nog zo'n 18.500 mensen een aanvraag in. Kansapa was een van de ongeveer 6000 die een voorlopige uitkering hebben gekregen; een definitieve toekenning heeft in nog maar ongeveer 500 gevallen plaatsgevonden. Hij kreeg totnogtoe 20.000 kwacha en heeft geen idee hoeveel hij uiteindelijk aan compensatie zal ontvangen.

Malawi vormt een mooie illustratie van de samenhang tussen schadeloosstelling, recht, waarheid en verzoening. Helaas zijn er nauwelijks openbare verslagen van individuele gevallen – met datum, plaats, naam van het slachtoffer, wat er gebeurd is, namen en organisaties van de daders. Ook in de media is dit zelden terug te vinden. Het gevolg is dat de Malawianen nu niet méér dan in 1994 weten van vroegere misstanden, of beter beschermd zijn tegen mogelijk opnieuw opduikende rechtsverkrachting. Het toekennen van schadeloosstelling is gescheiden van het vertellen van de waarheid, van gerechtigheid en van de erkenning door daders dat zij iets hebben misdaan. Dit bemoeilijkt ook de nationale verzoening.

Pogingen tot oprichting van een Waarheids- en Verzoeningsforum over de misdaden uit het verleden, stuitten totnogtoe op verzet. De reden is dat de meeste daders tegenwoordig leiders van het land zijn; zij zouden door een dergelijk forum in verlegenheid worden gebracht. Toch is er nog steeds een schreeuwende behoefte aan een mechanisme ter bevordering van waarheid, gerechtigheid, verzoening en een toekomst vrij van misstanden voor alle burgers •

In Malawi bleef
waarheid onder tafel

FOTO: ERIC MILLER/AFRICA PHOTOS

Zimbabwe: geen genoegdoening

Een moment van waanzin

ISH MAFUNDIKWA

Zo'n twintig jaar geleden richtte het Zimbabwaanse leger een bloedbad aan in Matabeleland. Dit hoofdstuk uit de geschiedenis is nog steeds niet afgesloten, evenmin als de wreedheden jegens zwarten onder het koloniale bewind.

Premier Robert Mugabe stuurde in 1983 de in Korea opgeleide Vijfde Brigade van het leger naar Matabeleland en delen van de Midlands. Het doel was de strijd aan te binden met een groep voormalige vrijheidsstrijders, die ontevreden waren met de ondergeschikte rol die hun partij PF-Zapu in de nieuwe regering speelde. Volgens het rapport *Breaking the Silence – Building True Peace* van de Katholieke Commissie voor Rechtvaardigheid en Vrede in Zimbabwe en de Stichting voor Rechtshulp zijn er tussen 1983 en 1985 vijfduizend tot zeventienduizend ongewapende Ndebele, de bevolkingsgroep die Matabeleland bewoont, vermoord.

De regeringspartij Zanu-PF, die voornamelijk uit Shona bestaat, heeft het rapport van tafel geveegd: het zou alleen maar een poging zijn oude wonden open te rijten en verdeeldheid te zaaien onder de Zimbabwanen. Eerder weigerde de regering de resultaten van twee andere onderzoeken openbaar te maken. Het dichtst bij een vorm van excuus kwam president Mugabe, toen hij ooit het bloedbad omschreef als 'een moment van

waanzin'. Hij vindt dat het bij deze erkenning van de begane wreedheden kan blijven.

De top van de voormalige PF-Zapu – in 1988 ging de partij op in Mugabe's Zanu-PF – lijkt het eens te zijn met Mugabe's standpunt; de gewone Ndebele, die het zwaarst te lijden hebben gehad onder de wan-toestanden, denken er anders over. Volgens een mensenrechtenadvocaat uit Bulawayo, de hoofdstad van Matabeleland, verwachten de mensen op zijn minst een welgemeende erkenning van wat er gebeurd is en een expliciet excuus en spijtbetuiging. Verder wensen zij schadeloosstelling.

Dat de regering niet oprecht spijt heeft, leiden de meeste Ndebele af uit het trage tempo waarin hun regio tot ontwikkeling wordt gebracht. Een goed voorbeeld, aldus de aangehaalde advocaat, die anoniem wil blijven, is de gang van zaken bij een project om water uit de Zambezi naar het door chronisch watergebrek geplaagde Bulawayo te brengen. Het project ligt al jaren op de tekentafel, maar er gebeurt helemaal niets. "Als wij hier in Harare zaten", zegt hij, "was het project al jaren geleden uitgevoerd."

Veel Ndebele vinden dat Mugabe en de verantwoordelijken voor het bloedbad en de schendingen van de mensenrechten vervolgd moeten worden. Algemeen wordt aangenomen dat Mugabe bij een eventueel aftreden zal eisen dat hij wordt gevrijwaard van rechtsvervolging vanwege de gebeurtenissen in Matabeleland.

Wat de verhouding tussen blank en zwart betreft: Mugabe kondigde in 1980 de 'verzoening tussen de rassen' af en leek de kwestie daarmee af te doen. Bij zwarten bestaat echter nog steeds veel woede tegenover de blanken. President Mugabe beticht hen er nu van de in een gebaar van verzoening uitgestoken hand te hebben versmaad. Omdat er geen debat heeft plaatsgevonden over wat er is gebeurd, geen proces in gang werd gezet om de wonden te helen, namen de blanken arrogant aan dat 'verzoening' betekende dat zij hun bevoorrechte positie konden behouden. Het debacle van de gewelddadige landhervorming laat duidelijk zien dat de oude wonden nooit zijn geheeld •

Angola: politieke spelletjes

Kijken naar de toekomst

BRAM POSTHUMUS

Nu de burgeroorlog voorbij is, moet Angola weer één natie zien te worden. De eerste zorg is niet verantwoording afleggen voor misdaden uit het verleden, maar bouwen aan een goede toekomst.

“We moesten in een put kruipen. Toen we er met zijn zevenen in zaten, gooide een soldaat er een handgranaat in. Ik ben de enige die het heeft overleefd.” Er zijn talloze verklaringen zoals deze opgetekend door journalisten, mensenrechtenactivisten, priesters en dominees. Eindeloos lang was het Angolese landschap het decor voor ‘ten hemel schreiende misdaden.’ Er zijn weinig Angolezen die niet rondlopen met een mand vol pijnlijke, hartverscheurende herinneringen.

Aan één van de meest ellendige erfenissen van de oorlog wordt iets gedaan: hereniging van families die door het geweld uiteen waren gedreven. De beelden daarvan zijn prachtig. Ook prachtig is de verzoeningsretoriek. De politieke leiders van allerlei komaf grossieren er in. Maar ze bedekken een weerbarstiger praktijk, bijvoorbeeld de slechte behandeling van de ex-rebellen en hun families. Pas in april 2003, vele maanden later dan de opzet was, werden de meeste opvangkampen voor deze mensen gesloten en waren de tijdelijke bewoners weer thuis. “Boze opzet”, beweert ex-rebellengroep Unita. “Geldgebrek”, zegt de regering. De integratie van de

voormalige rebellen in het Angolese leven lijkt te stagneren. Dat was althans de waarneming van Poul Nielson, lid van de Europese Commissie en belast met humanitaire hulp, tijdens zijn bezoek aan Angola in maart 2003.

Unita en de regerende MPLA zijn bezig met de voorbereidingen voor hun partijcongressen, waarbij vooral het leiderschap, de interne organisatie en de komende verkiezingen (in 2004) op de agenda lijken te staan. Het diepere nadenken over wat verzoening nu eigenlijk betekent, gebeurt alleen in het kleine hoekje waar de Angolese niet-gouvernementele organisaties (ngo's) hun thuis hebben.

In een artikel voor een conferentie over het naoorlogse Angola, eind vorig jaar, stond opgesomd wat echte verzoening zou moeten inhouden: respect voor de rechtsstaat en voor de burgerlijke vrijheden, en afzien van geweld om conflicten op te lossen. Nationale verzoening is meer dan politieke spelletjes en onderonsjes tussen de leiders van de voormalige vechtende partijen.

Bij verzoening hoort ook bestuurlijke transparantie, stelt de Internationale Crisis Groep, een Brusselse ngo die Angola op de voet volgt, in het recente rapport *Angola's choice: reform or regress*. De keuze waarop de ngo doelt, luidt: grondige hervormingen richting goed bestuur en een deugdelijke staatsboekhouding – of doormodderen zoals nu, met gere-

geld lokale geweldsuitbarstingen. Zoals in de noordelijke enclave Cabinda, waar verzoening volstrekt niet aan de orde is en voortzetting van de gewapende strijd tussen leger en opstandelingen des te meer.

In tussentijd blijven de wonden dragen. Tijd dus voor een Waarheids- en Verzoeningscommissie, die al die ‘hemeltergende misdaden’ boven tafel brengt? De progressieve en invloedrijke aarsbisschop van Lubango, Zacarias Kamwenho, ziet er weinig in. Hij kijkt verder in de toekomst. “Als het gaat om genezing van de gevolgen van de oorlog, dan moeten we er vooral voor zorgen dat mensen voor hun eigen rechten kunnen gaan opkomen, en tegelijk betere levensomstandigheden creëren. Dat is volgens mij belangrijker dan een commissie in het leven roepen.” Vele organisaties binnen en buiten Angola zijn het met hem eens •

FOTO: ERIC MILLER/AFRIKA PHOTOS